

УДК [323.22:323.272:070](477)“2013/2014”

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Соломія Онуфрив

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: sonufriv@gmail.com

Проаналізовано трансформацію ідентичності українського суспільства під час Революції гідності крізь призму українських медій.

Ключові слова: українські медії, ідентичність, криза ідентичності, трансформація ідентичності.

Постановка проблеми. Упродовж 2010-2013 рр. Україна переживала чергову кризу ідентичності. Ситуація ідентифікаційної невизначеності українського суспільства полягала у тому, що одна половина суспільства прагнула до Митного союзу, а інша – висловлювалася за європейську перспективу держави. Ця суспільна роздвоєність у геополітичних орієнтаціях була одним із результатів спочатку кучмівської «багатовекторності», а потім відверто проросійської політики тогочасної влади.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Пошук відповідей на проблеми ідентичності актуальні для праць західних дослідників другої половини ХХ сторіччя М. Гайдеггера, К.-Г. Юнга, Ж. Лакана, Е. Еріксона, Ж.-М. Бенуа. Найбільш розроблену концепцію національної ідентичності серед сучасних західних дослідників запропонували С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гідденс, Ю. Габермас, А. Етціоні, Е. Сміт та К. Хюбнер. Серед сучасних українських дослідників над питаннями ідентичності працюють С. Андрусів, О. Білий, Є. Бистрицький, В. Васютинський, Н. Гайворонюк, С. Грабовський, С. Дацюк, Р. Зимовець, В. Кулик, Р. Кобець, М. Козловець, С. Лозниця, І. Лосев, Т. Лильо, І. Михайлин, Л. Нагорна, О. Пролеев, М. Степико, Л. Павлюк.

Дослідниця О. Гнатюк у ґрунтовній праці «Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність» [3] проаналізувала дебати українських інтелектуалів навколо національної та культурної ідентичності.

Науковець В. Кулик у монографії «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» наголошує, що «уживання мови відбиває та водночас витворює ідентичності мовців, адресатів, стосунки між ними, особисті й колективні уявлення про світ» [6, с.9].

Вплив масової культури на характер сучасних домінуючих ідентифікаційних стратегій та механізмів ідентифікації досліджувала О. Сінкевич у монографії «Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс», де зазначила що, «ідентичність стає більш складною, модульною, актуалізуються такі її аспекти як автентичність, множинність» [9, с. 8].

Мета статті – проаналізувати трансформацію ідентичності українського суспільства та якісні зміни українських медій упродовж Революції Гідності.

Виклад основних положень. Цілеспрямоване розмивання та руйнування української ідентичності відбувалося тривалий період як ззовні, так і з середини країни. «Для досягнення своєї мети (інтеграції України чи її більшої частини до «руського мира») режим Путіна використовує політичні, економічні, соціокультурні та інформаційні важелі (не в останню чергу – за допомогою стратегії непрямих дій в інформаційно-культурній сфері). Розмивання зсередини української ідентичності, починаючи з 2010 року, здійснюється системою освіти, керованою Дмитром Табачником» [4].

Оксана Пахльовська у статті «Не-європейська Україна» про цей період української історії писала так: «Ця влада принципово і задекларовано є антиукраїнською, тож і антиєвропейською, — ці два виміри перфектно корелюються між собою. Насправді це влада й не проросійська — це «совок», «советская оккупация» на останній стадії свого виродження... Влада в Україні ненавидить цю державу патологічно, затято, а на сьогодні вже й неприховано, — це культивована й імперським, і радянським режимами інстинктивна зненависть до України як реальності, якої бути не повинно, але без якої неможливо обійтись» [7].

«Але які претензії до влади?» – запитує О. Пахльовська. І відповідає: «Кожна влада є дзеркалом суспільства, концентрованим кристалом його достоїнств і його вад та патологій» [7]. Зважаючи на ці тривожні симптоми О. Пахльовська поставила діагноз: український соціум перебуває у стані «громадянської летаргії» [7]. З грецької «летаргія» – це хворобливий стан, подібний на сон, втрата ознак життєдіяльності, відсутність зовнішньої реакції.

Відтак інтелектуальне середовище України почало «бити тривогу». Наприкінці 2011 р., напередодні 20 річниці референдуму було створена Ініціативна група «Першого грудня», до складу якої ввійшли моральні авторитети нації В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, С. Глузман, В. Горбулін, кардинал Любомир Гузар, І. Дзюба, М. Маринюк, М. Попович, С. Сверстюк та інші.

Та підривні процеси продовжувалися і чи не найактивніше на підриив української ідентичності працював інформаційний, медійний чинник, зрештою і сьогодні актуальною є проблема інформаційної деколонізації. Як зазначили С. Грабовський та І. Лосєв, «більшість ЗМІ України, насамперед телевізійні, виконують не націєтворчі, а націєруйнівні функції. Тотальне (дез)інформаційне панування конвертується в панування політичне, економічне, ідеологічне. Та попри всі процеси глобалізації, не може бути реального суверенітету без національного інформаційного простору» [4].

Російські ЗМІ наполегливо і послідовно деформували свідомість мільйонів українських читачів і глядачів, конструюючи російську візію політичних подій у Росії та Україні, маніпулювали електоральними настроями сусідів, ба навіть світовідчуттям і світоглядом українців. «Треба визнати прикрий факт: мільйони українських мізків є дистанційно керованими з-за кордону. Відповідальність за це несуть усі режими в незалежній Україні, бо жоден не робив активних спроб зменшити цю всебічну інформаційну залежність України» [4].

Важливим чинником деструкції української ідентичності є проблема фальшивої історичної пам'яті. Риторичним є запитання С. Грабовського та І. Лосєва «чи життєздатна нація, яка не пам'ятає про саму себе головного, яка неспроможна виробити спільне бачення основних подій свого минулого?» [4]. Тому сьогодні українські

медіа повинні працювати над тим, щоб повернути історичну пам'ять про важливі, трагічні, часто замовчувані і суперечливі сторінки історії українського народу. Просвітницька робота має спричинитися до того, що середньостатистичний український медіареципієнт все таки набереться мужності, щоб прийняти пам'ять як частинку своєї індивідуальності, зрозуміти і прийняти минулу історію власного народу та інкорпорувати її у структуру власної ідентичності.

У листопаді 2013 р. аморальна влада, відмовившись підписувати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, а згодом через побиття мирних студентів влада перейшла межу, якою була людська гідність. Тому події листопада 2013 – лютого 2014 рр. називають ще Революцією гідності. Вони стали новим етапом самоусвідомлення сучасного українського суспільства, трансформації його ідентичності. Як зазначає М. Степико, «дискурс ідентичності особливо актуальний для «розколотих» суспільств яким є, на жаль, сьогодні Україна. Тут проблема ідентичності стала найзначнішим обґрунтуванням пріоритетності тих або інших суспільних цінностей» [12, с. 7].

Ідентичність є визначальною у формуванні світогляду, ставленні людини до себе і світу. Це особистісна фундаментальна основа, завдяки якій людина зберігає самоповагу й цілісність свого «Я». Ідентичність – це динамічний процес упродовж життя людини, якому властиві різні етапи, зміни та кризи. «Ідентичність – не лише індивідуальна, а й колективна, в тому національна – не є статичною. Вона змінюється, і ці зміни виникають внаслідок переосмислення...» [3, с. 13].

На думку С. Андрусів, «ідентичність усуває почуття загубленості, непевності, незахищеності, непоінформованості (щодо нині і щодо завтра), неврози, сумніви щодо правильного / неправильного вибору поведінки, зберігає нормальний стан свідомості в умовах високорозвиненої цивілізації [1, с. 37].

Дослідники розрізняють поняття «ідентичність» та «ідентифікація». Вперше феномен ідентифікації описав та ввів у науковий обіг австрійський психіатр З. Фройд в 1899 р. Виокремлюють особистісну та колективну ідентифікацію. Особистісна ідентифікація – це механізм, дія якого базується на сильному емоційному зв'язку індивіда з іншими людьми, насамперед з батьками, що призводить до отожднення, дуже часто неусвідомленого [10, с. 230]. Через механізм ідентифікації у маленької дитини відбувається формування поведінкових стереотипів, що утворюють риси особистості, визначення ціннісних орієнтацій і статево-рольової ідентичності.

Колективна ідентифікація виникає під час спільної діяльності, коли переживання одного індивіда у групі задані іншим індивідом як мотиви поведінки, які організують їх власну діяльність, що одночасно спрямована на здійснення групової мети і на усунення фрустрованих впливів. Колективна ідентифікація означає єдність мотивації, формування взаємовідносин на основі морально-етичних принципів. Особливо виражається в співпереживанні і співучасті, коли кожний член групи емоційно і діяльнісно реагує на успіхи і невдачі кожного. Дія колективної ідентифікації в групі виражається: 1) у визнанні за іншим, як і за собою, рівних прав і обов'язків; 2) у сприянні і підтримці; 3) у вимогливому ставленні як до себе, так і до товаришів. Психологічна основа колективної ідентифікації – готовність індивіда, яка формується в спільній діяльності відчувати, переживати і діяти щодо іншого так, ніби ним є він сам. Феномен колективної ідентифікації формується у соціальній групі високого рівня розвитку і не зводиться до індивідуальних переваг членів групи.

Ідентифікація пов'язана з поділом на «своїх» і «чужих», «наших» і «ненаших». Особливо це було чітко віддиференційовано на Євромайдані, де були Майдан і Антимайдан, тітушки і майданівці, ватники і вишиватники. Тому результат ідентифікації – це активна громадянська позиція, готовність до активних форм захисту прав, свобод та гідності людини.

Отже, ідентифікація – психологічний процес самоототожнення, формування ідентичності, тобто ідентичність можна розглядати як результат дії механізму ідентифікації.

Вважають, що термін «ідентичність» (его-ідентичність, криза ідентичності) у науковий дискурс увів Е. Еріксон у фундаментальній праці «Ідентичність: криза та юність». На його думку, ідентичність – це «переживання й усвідомлення індивідом почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, цілісності та неподільності в просторі, сталості в часі, а також співпричетності до світу та інших людей [8, с. 138].

Відомо, що «ідентичність стає проблемою тоді, коли ідентичності не існує, особливо у ситуаціях криз та заворушень» [14, с. 387]. Тому Євромайдан став наслідком кризи ідентичності українського суспільства та влади. Але ця криза – необхідний і важливий етап розвитку людини і суспільства. Це етап подолання старої ідентичності та набуття нової. Успішно подолана криза ідентичності є найважливішим моментом розвиненої, зрілої особистості/суспільства. Саморефлексивність людини/громадянина та рефлексивність активної частини українського суспільства під час Євромайдану стали умовою подолання кризи ідентичності. Це сталося внаслідок постійного моніторингу та аналізу «правильності» розвитку власного «Я» та середовища його існування – «Ми» (конкретного соціуму) упродовж 3 місяців громадського спротиву.

Ідентичність – це свідомий вибір бути/чи не бути собою, бути/чи не бути людиною, яка сповнена гідності, що власне і робить її Людиною. Отже, гідність людини безпосередньо пов'язана з її ідентичністю.

Ці виокремлені проблеми української ідентичності стали викликом для частини українського суспільства, яке вийшло на Євромайдани країни і прийняло цей виклик. Основними чинниками національної самоідентифікації під час Євромайдану стали **воля і свідомість** [виділення наше – С.О.], тобто діяльний вибір людини на користь належності/неналежності до українства.

Протестувальники зрозуміли, що «політичне, економічне й культурне життя України розгортається за умов неокolonіального тиску на неї з боку колишньої метрополії і лідер якої відверто називає розпад тоталітарного СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття» [4].

«Євромайдан – це велетенський процес самоідентифікації України та українців, – переконаний журналіст Ігор Гулик. Причому ця самоідентифікація множинна, складна, мозаїчна, та водночас цілісна. Люди, які вийшли на Майдан, воювали не «проти» злих намірів Кремля чи «за» альтруїстичні плани Вашингтона. Вони теж (можливо, інстинктивно, але, здається, акурат свідомо) уособлювали стратегію самоідентифікації, яка первинно заточена під майбутнє кожного із протестантів. Один із героїв проекту «Вавилон'2013» так і сказав: «Я ладен обв'язати себе гранатами і піти на Кабмін, якщо вони ще раз піднімуть руку на наших дітей. А вони кажуть, що у нас немає камікадзе...».

Тобто «чорнороби» – творці революції прагнули бачити Україну в собі, рівно ж і себе в Україні як громадяни. Без огляду на те, яку віру сповідують, якою мовою

послугуються в побуті, ліві вони чи праві в політиці, високоосвічені IT-ішники чи мийники дорогих автовок. І інші стратегії – путінська, американська, ба навіть ЄС-івська, їм, відверто вже не важлива» [5].

Агентами змін стали пасіонарії – активні і свідомі люди, які подолали страх. «На очах» формувалася абсолютно нова генерація, яка не знає «совкової» ментальності. Виявилось, що влада недооцінила напругу у суспільстві, і що політики не були готові до розгортання подій на Євромайдані. Ані влада, ані опозиція. Коли Майдан прагнув змін, влада свідомо відмовлялася від них, натомість репресії і повна узурпація влади стали її основними інструментами у тривалих перемовинах з представниками протестувальників.

«Глухота» і цинізм влади, зокрема у виступах її «яскравих спікерів» В. Олійника, О. Бондаренко, М. Чечетова, а також прийняті «диктаторські закони» від 16 січня засвідчили, що *порозуміння* між сторонами було неможливе. Відповідно протистояння вилилося у подальшу радикалізацію.

Євромайдан пройшов двофазову модель розвитку, спочатку мирні протести, а після прийняття «диктаторських законів» 16 січня 2014 р. розпочалася друга фаза: перехід від ненасильницького до насильницького протистояння.

У кульмінаційний період Євромайдану – лютневі дні розстрілів протестувальників у Києві – для мільйонів українців остаточно відбувся усвідомлений вибір ідентичності, перехід від кризи до чіткого самоототоження як громадянина своєї держави, як представника своєї нації. Саме тоді, як зауважив один з учасників Майдану: «ми подолали психологічну межу. Ми викинули царя з голови. І створили в головах Україну» [11].

В той час Оксана Забужко наголосила, що «головне відкриття, яке українці почали робити (дай Бог, щоби на тому все не зупинилося), це усвідомлення того, наскільки ми сильний народ і наскільки ми багатий народ... Тому й страху у нас, на відміну від Європи, немає!» [2]. Отже, Революція Гідності *призвела до змін, які стосуються ідентичності людини як соціально активного та свідомого громадянина у своїй державі. Йдеться про пошук і утвердження нової сутності і водночас усвідомлену, самостійну відмову від домайданного «я».*

Упродовж Революції Гідності постала Людина, гідність якої була зневажена і яка вийшла з протестом проти неповаги до себе, до своїх прав, перш за все – права на життя, і право на свободу. Тобто українці прийшли вирішувати екзистенційні, смислотвірчі проблеми всього народу. Українське «Я», насамперед студентське, а згодом і всенародне стало самоусвідомленим. Європейський вибір, цінності та людська гідність стали чіткими орієнтирами. Суспільство визначилося і зробило свій вибір. Себто психологічне Я українського народу усвідомило себе, свої потреби, і будучи мотивованим, перейшло до чіткої дії – захисту власних прав та боротьбу з кримінальним і корумпованим режимом Януковича. Відкидаючи тривалу пасивність і нерішучість, Майдан утвердив вибір і волю народу. Адже відомо, що у демократичних країнах здійснення політичної волі покладається на громадянське суспільство.

А що в цей час відбувалося з українським медіями, які як відомо не тільки відображають, але й творять реальність? Якщо їх пропустити крізь фільтр психологічних категорій ресурс/дефіцит, то до Євромайдану вони були дефіцитом, у них відчувався брак правдивості новин, достовірності поданої інформації. Тобто, українські медіа, зрештою як і суспільство й держава, також переживали кризу ідентичності. Згадати

хоча б медіахолдинг УМХ і його власника Сергія Курченка, який викупував видання за виданням, серед яких знані інфогіганти «Кореспондент» і «Форбс» (Україна).

Зрештою, це не дивно, бо коли хворе суспільство як організм, і влада, яка претендує бути його головою, то що відбувається з медіями, які є очима суспільного організму? Звісно, вони теж хворі. Натомість період Євромайдану – це процес суспільного одужання, а, відповідно, й «одужання» медій.

День за днем українські медії з дефіциту трансформувалися у *ресурс*, і стали тим справжнім суспільним ресурсом для українського соціуму, з якого можна було почерпнути достовірну, правдиву інформацію. Можна стверджувати, що в період Євромайдану українська журналістика стала емпатичною, яка не лише фактологічно висвітлювала тогочасні факти і явища, вона активно співпереживала всі події. Зрештою, це не дивно, адже психологи встановили тісний зв'язок між ідентифікацією та емпатією. Відомо, що у період масових протестів та громадського спротиву 160 журналістів постраждало та 2 журналісти загинули під час або в результаті виконання професійних обов'язків [13]. Так Євромайдан змінив український медіаландшафт.

В період листопада 2013 – лютий 2014 рр. українські медії стали комунікаційними каналами, які активно впливали на формування ідентичності українського суспільства. Вони стали самостійним джерелом ідентичності, поруч з такими інститутами як сім'я, соціальні ролі й Церква.

Дослідник Володимир Кулик вважає, що саме медії великою мірою «створять ту реальність, яку сприймають їхні читачі, слухачі або глядачі. Маючи змогу представляти загальні дії та думки окремих осіб і груп та творити уявлення людей про ті часи, місця й суспільні ділянки, яких вони інакше могли б ніколи не пізнати, медійний дискурс робить важливий внесок у підтримання й змінювання ідентичностей, владних стосунків та уявлень про світ» [6]. Отже, медіаресурс став суспільним ресурсом, відтак можемо говорити про українські медії як співтворців Євромайдану.

Висновки. Оскільки на Євромайданах зібралися насамперед люди активні, пасіонарні, віддані ідеї незалежності, то упродовж трьох місяців протистояння суспільство позбулося ілюзій, і великою мірою подорослішало. Євромайдан став територією гідності кожної людини. У цьому сенсі (до)формування української ідентичності – це повернення до її європейських традицій, це європеїзація країни.

Революція гідності призвела до кардинальних змін у суспільному розвитку країни, а особливо – в українській суспільній та індивідуальній свідомості. Одним з феноменів Майдану стала трансформація ідентичності українського суспільства, тобто зміна уявлення про себе як на внутрішньому рівні, тобто уявлення про себе всередині суспільства, так і на зовнішньому, тобто уявлення про Україну у світі.

Психологічна трансформація суспільства віддеркалюється передусім у публічному дискурсі, тому медіадискурс дав змогу побачити, наскільки змінилися українці, їх ідентичність, їх дискурс, як і зрештою, змінилися самі медіа. Революція гідності стала часом самоідентифікації українського суспільства як громадянського, а також часом якісних змін українських медій як сенсорів суспільної динаміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. М. Андрусів. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.

2. Бондаренко Б. Оксана Забужко: Кагебешник на прізвисько Моль – лише вершечок гнійника «руській мір» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.expres.ua/main/2015/01/09/123506-oksana-zabuzhko-kagebeshnyk-prizvysko-mol-vershechok-gniynuka-ruskiy-mir>
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк – К.: Критика, 2005. – 528 с.
4. Грабовський С., Лосєв І. Українська ідентичність: проблеми та виклики» / Сергій Грабовський, Ігор Лосєв // День. – 2013. – 13 листоп. (№207).
5. Гулик І. Прихована стратегія Майдану [Електронний ресурс] / І. Гулик – Режим доступу : <http://ihorhulyk.livejournal.com/63411.html>
6. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик – Київ : Критика, – 2010. – 656 с.
7. Пахльовська О. Не-європейська Україна [Електронний ресурс] / О. Пахльовська – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ne-ievropeyska-ukrayina>
8. Правдивець Н. О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості / Н. О. Правдивець // Актуальні проблеми психології : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2010. – Т. 1. – Ч. 27. – С. 137-145.
9. Сінкевич О. Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс : монографія / Ольга Сінкевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 360 с.
10. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. – 2-е узд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2005. – с.230.
11. Створили в головах Україну [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=785468748203947&set=a.572806569470167.1073741856.100002224870984&type=1&theater>.
12. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
13. Список журналістів, побитих під час Євромайдану [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://goo.gl/U36SuR>
14. Strach B. A European Identity. To the Historical Limits of a Concept // European Journal of Social Theory. – 2002. № 5 (4).

TRANSFORMATION OF IDENTITY UKRAINIAN SOCIETY DURING EUROMAIDAN

Solomiya Onufriv

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: sonufriv@gmail.com*

Analyzes the transformation of identity Ukrainian society during Revolution of dignity through the prism of Ukrainian media.

Key words: Ukrainian media, identity, identity crisis, transformation of identity.